

บทที่ 9 ปรัชญาว่าด้วยความตาย

ความตายคืออะไร ?

นักปรัชญาต่าง ๆ ให้ความหมายของความตายไว้แตกต่างกันดังนี้ คือ :-

1) นักปรัชญาฝ่ายปรมาณูนิยมถือว่า “ความตายคือการสลายตัวของปรมาณูที่ประกอบกันเป็นร่างกายและวิญญาณ”

2) เพเลโตว่า “ความตายคือการที่วิญญาณพ้นจากโลกทางประสาทสัมผัส กลับไปสู่โลกแห่งความคิด”

3) นักจิตนิยมอินเดียว่า “ความตายคือการสละร่างกายเก่า เพื่อเอาร่างกายใหม่” ในทำนองเดียวกับการเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดเก่า แต่งเสื้อผ้าชุดใหม่ ฉะนั้น

4) นักสสารนิยมว่า “ความตายคือจุดจบแห่งชีวิต”

5) มาร์ติโนว่า “ความตายคือการเปลี่ยนรูปของพลังงาน”

กล่าวโดยสรุป ผู้เชื่อถือ แบบสสารนิยม ถือว่า ความตายเป็นการสิ้นสุดแห่งชีวิตอย่างเด็ดขาด ไม่มีการเกิดอีก ผู้เชื่อถือแบบจิตนิยมถือว่า ความตาย เป็นการสิ้นสุดแห่งชีวิตเพียงชาติหนึ่ง จะต้องมีการเกิดใหม่ เพราะวิญญาณไม่ตายไปพร้อมกับร่างกาย

ชีวิตเมื่อใกล้ตาย

เมื่อตอนที่จิตใกล้จะดับตามหลักพระพุทธศาสนากล่าวว่า จะมีอารมณ์ปรากฏขึ้นในชีวิตของผู้ใกล้จะตายอยู่ 3 ประเภทด้วยกัน คือ

1) กรรมอารมณ์

2) กรรมนิมิตร

3) คตินิมิตอารมณ์

อารมณ์ ทั้ง 3 นี้ จะปรากฏขึ้นแก่สัตว์ทุกจำพวก

คำว่า “กรรมอารมณ์” นี้ หมายถึงกรรมมปรากฏในความคิดคำนึงของผู้ที่มีจิตใกล้จะดับ คือจิตของผู้ตายนี้จะนึกถึงการกระทำที่ตนเองได้กระทำมาแต่อดีต ตั้งแต่เริ่มต้นมีชีวิตอยู่ในโลก และจำความได้ ไม่ว่าตนได้กระทำ ได้พูด ได้คิด หรือประกอบกรรมต่าง ๆ ด้วยลำพังตนเอง กรรมที่ได้กระทำมาตั้งแต่ต้นนี้จะส่งสมฝั่งลึกลงอยู่ในจิต ในความสลับต่อของ

จิตหมกมุ่นอยู่ภายใน ไม่ใช่ว่าเมื่อเราทำอะไรสำเร็จลงแล้วก็จะผ่านไปดับไปหมด ไม่มีอะไรเหลืออยู่ในโลก หามิได้ สิ่งที่เหลืออยู่ก็คือกรรมนี้เอง ที่ทำหน้าที่เป็นพืช คือเพาะพืชพันธุ์ไว้ภายในจิต ในความสืบทอดของจิต

ฉะนั้น เมื่อจิตใกล้จะดับอำนาจของกรรมนี้แหละที่บันดาลให้จิตนึกถึงการกระทำต่าง ๆ ในอดีตที่ผ่านมา แม้เราจะไม่เคยได้นึกมาก่อน แต่พอจิตใกล้จะดับมันก็จะนึกขึ้นมาเอง โดยไม่มีใครบอกให้นึก แต่โดยที่กรรมซึ่งเราสะสมไว้มาก ๆ นั้นแหละบันดาลให้เกิด เช่นเราเคยไปฆ่าสัตว์เป็นอาชญา เราก็นึกถึงสัตว์ที่เราฆ่า ถ้าหากว่าเราเคยทำให้ใครเดือดร้อน เราก็จะนึกถึงการกระทำของเราที่ได้ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน คือไม่ว่าทำกรรมชั่วดีอะไรมาทั้งหมด ถ้าหากว่า เป็นกรรมที่มีความประทับใจมากแล้ว เราก็จะต้องนึกถึงขึ้นได้เอง ถ้าบุคคลทำกรรมชั่วมาเป็นกิจวัตร จิตก็จะคิดถึงกรรมชั่วขึ้น การนึกถึงกรรมดี-ชั่วอย่างนี้แหละเรียกว่ากรรมอารมณ์ ก็คือการกระทำที่เราเคยทำมาแต่อดีตนั้นเกิดขึ้นเป็นอารมณ์ให้แก่จิตของผู้ใกล้จะตาย

ในกรณีของบุคคลที่ตรงกันข้ามกับการทำบาป ก็คือบุคคลที่ทำบุญอยู่เสมอ ๆ ตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตอุบัติขึ้นมาในโลก ตั้งแต่เล็กแต่น้อยก็ไม่เคยทำบาป คิดทำแต่บุญอยู่ตลอดเวลา ด้วยอำนาจแห่งบุญที่กระทำนี้แหละย่อมจะบันดาลใจให้ผู้กระทำนั้นมีจิตคิดถึงบุญที่ตนเองได้กระทำมาตั้งแต่อดีต **ไม่ว่าจะทำบุญอะไรมาทั้งหมดจิตก็จะนึกถึงบุญเหล่านั้น** การกระทำแม้จะล่วงเลยมาสักกี่สิบปีก็ตาม แม้จะไม่มีใครมาเตือนเลย ถ้าเราทำบุญนั้นไว้ด้วยอำนาจของจิตที่เป็นมหากุศล ประกอบด้วยเจตนาทั้ง 3 กาล คือ

- 1) บุญเจตนา - เจตนาก่อนทำ
- 2) บุญจนเจตนา - เจตนาที่เกิดขึ้นขณะกระทำ
- 3) อปรปรเจตนา - เจตนาที่เกิดขึ้นภายหลังกระทำเสร็จแล้ว

ทั้งยังนึกถึงบุญกุศลที่เคยกระทำมาบ่อย ๆ ก็จะเป็นปัจจัยทำให้เรามีจิตระลึกถึงบุญที่เราได้ทำ การนึกถึงบุญที่เราได้ทำมานั้นแหละย่อมทำให้จิตใจของเราผ่องใส ทำให้เราเกิดความสุขขึ้นในจิต

ฉะนั้น การที่จิตนึกถึงกรรมดีกรรมชั่วที่ทำมาแต่อดีตนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า **“กรรมอารมณ์”** อันหมายถึงการกระทำกรรมดีกรรมชั่วเกิดขึ้นเป็นอารมณ์ให้แก่จิตของผู้ที่ใกล้จะตาย อารมณ์เหล่านี้เกิดขึ้นเองโดยที่ไม่มีผู้ใดมาบันดาล ไม่มีใครมาเตือน แต่ว่าจิตนี้เกิดขึ้น นึกถึงการกระทำด้วยตัวของตัวเอง จะเรียกว่ากรรมบันดาลก็ได้ ถ้าหากว่าเรานึกถึงกรรมดี จิตก็ผ่องใส ถ้านึกถึงกรรมชั่ว จิตก็เศร้าหมอง

ถ้าจิตเศร้าหมองก่อนตาย ก็จะต้องไปสู่ทุกคติ คือไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดี ก็จะเกิดในนรก เปรต อสุรกาย หรือกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ภูมิใดภูมิหนึ่งในบรรดาภูมิทั้ง 4 นี้ อย่างแน่นอน

ถ้าจิตผ่องใสก่อนจะตาย ก็ย่อมจะไปเกิดในภูมิที่ดี ซึ่งอาจจะเป็นมนุษย์ สวรรค์ พรหมโลก ภูมิใดภูมิหนึ่งที่เป็นสุคติอย่างแน่นอน

นี่เป็นเรื่องที่เราศึกษาได้ว่า อำนาจของกรรมที่แต่ละคนได้กระทำกันอยู่นั้น มิใช่ว่าจะสูญสิ้นไปจากโลกนี้ ยังคงให้ผลอยู่และก็ให้ผลในลักษณะอย่างนี้ และบันดาลใจให้นักคิดที่เรียกว่า “กรรมอารมณ์”

อารมณ์ประเภทที่ 2 “กรรมนิมิตอารมณ์” คำว่านิมิตอารมณ์ หมายถึงนิมิตของกรรมจะปรากฏขึ้นให้เป็นอารมณ์แก่จิต เช่นอย่างบุคคลที่ประกอบกรรมดีก็จะเห็นความดีที่ทำปรากฏให้เห็นเป็นรูปนิมิต ถ้าประกอบกรรมชั่ว ก็จะเห็นแต่รูปนิมิตที่ปรากฏขึ้น บางคนยังไม่ทันตาย เช่นคนที่เคยฆ่าสัตว์ตัดชีวิตมามาก ๆ เวลาเจ็บหนัก ๆ ขณะนอนเจ็บอยู่ บางทีก็เห็นเป็นนิมิตของสัตว์ที่ตนเองเคยฆ่า ที่ตนเองเคยทำลายชีวิตเขามาก่อน เช่น ตัวอย่างคนที่เคยฆ่าไก่ฆ่าเป็ด คนที่เคยฆ่าหมู ฆ่าวัว ควาย ตลอดจนฆ่าปลา มาก ๆ พอจิตใกล้จะดับก็เห็นแต่สิ่งเหล่านี้ เห็นแต่สัตว์ที่เป็น เป็ด ไก่ หมู วัว ควาย หรือตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ที่ตนเองเคยฆ่า เคยทำปรากฏให้เห็นภายในจิต อย่างนี้เรียกว่าอกุศลกรรมนิมิต ปรากฏขึ้นให้เห็น ซึ่งก็ทำให้จิตใจของผู้ที่ได้กระทำบาปอย่างนี้มาก่อนเกิดความเศร้าหมองขึ้น เกิดความไม่สบายใจขึ้น ทั้งนี้ เพราะนึกถึงสิ่งที่ เป็นอกุศลกรรมนิมิตนี้ปรากฏขึ้นเอง

ในกรณีของคนที่ทำบุญไว้ก็เหมือนกัน นิมิตจากการทำบุญก็ปรากฏ เช่นผู้ที่เคยสร้างพระพุทธรูป เคยสร้างพระประธาน ก็จะเห็นพระพุทธรูปปรากฏขึ้นภายในจิต จิตใจจะแจ่มชื่นมีความสุข นึกถึงว่า เราได้สร้างพระ เราได้สร้างโรงเรียน เราได้สร้างโรงพยาบาล เราได้สร้างวัดวาอาราม เราได้บำเพ็ญประโยชน์หลาย ๆ อย่าง ได้เลี้ยงสัตว์ เกื้อกูลต่อสัตว์ ภาพที่ปรากฏก็จะเป็นแต่ภาพที่ดี ๆ ที่เราเคยทำเคยสร้าง บางท่านก็เห็นเป็นโบสถ์ลอยอยู่ บางท่านก็เห็นทำบุญใส่บาตรตอนเช้า ๆ ก็จะเห็นภาพพระสงฆ์มารับบาตร ตนเองกำลังยื่นใส่บาตร ซึ่งเป็นภาพที่เรียกว่า “กรรมนิมิตอารมณ์” อารมณ์ที่ปรากฏเกิดขึ้นให้เป็นนิมิตนี้สภาวะเหมือนกับเรานอนหลับฝันไป แต่ความจริงแล้วไม่ใช่ฝัน เป็นเรื่องของอกุศลกรรมนิมิตที่ปรากฏขึ้น เป็นภาพนิมิตที่ปรากฏให้เห็น ซึ่งเกิดขึ้นได้ด้วยอำนาจของกรรมบันดาล

อารมณ์ประเภทที่ 3 เรียกว่า “กตนิมิตอารมณ์” เรื่องของกตนิมิตอารมณ์ นี้เป็นเรื่องที่ส่วนมากเรายังไม่เคยได้ศึกษากันโดยละเอียดเท่าไรนัก ก็เลยไม่เข้าใจว่า พอตายแล้วจะเกิดในภูมิใด เราจะรู้ได้อย่างไร เรื่องนี้รู้ได้จากกตนิมิตนี้เอง และกตนิมิตนี้ก็ปรากฏขึ้น

ภายในจิตของผู้ที่ใกล้จะตายเท่านั้น คนอื่นที่ยังไม่ตายก็ยังไม่อาจสามารถจะเห็นได้ เพราะว่
สัตว์จะไปเกิดในภูมิใดก็ตาม นิมิตรแห่งภูมินั้น ๆ จะปรากฏให้เห็นอยู่ภายในจิตเหมือน
กับเรานอนฝัน ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาว่า ถ้าหากว่าผู้จะไปเกิดเป็นสัตว์นรกก็จะ
เห็นเปลวไฟลุกโชติช่วงขึ้น ถ้าหากไปเกิดเป็นเปรต เป็นอสุรกายก็จะเห็นเป็นป่าเป็นเขา
อันมืดมิด เช่นถ้ำ ถ้าจะไปเกิดเป็นสัตว์เดิธราน ก็จะเป็นห้วย หนอง คลองบึง เห็น
เป็นป่าที่สัตว์ทั้งหลายไปเกิดกัน ซึ่งล้วนแล้ว แต่เป็นอกุศลกตนิมิตร

สำหรับคนที่เคยทำบุญทำกุศลมานั้นจะไปเกิดในภพใดนั้น ขึ้นอยู่กับนิมิตรกตนิมิตรนี้
เกิดขึ้นในวาระสุดท้ายของจิต เห็นเป็นในสวรรค์ จะเห็นวิมาน อันนี้เป็นกตนิมิตรที่ดี ที่จะ
ไปเกิดในสวรรค์ ถ้าจะไปเกิดในมนุษย์ก็จะเห็นกรรมมารดา เห็นเครื่องประดับบ้านเรือนที่
เราจะไปถือกำเนิด นี่เป็นกตนิมิตรของบุคคลที่จะไปกำเนิดในมนุษย์สมบัติ ภาพนิมิตร หรือ
กตนิมิตรนี้ จะชี้ให้เห็นคติของคนว่า จะไปเกิดในภูมิใด

แต่การที่จะไปเกิดในภูมิใดก็ตาม ก็ต้องไปด้วยอำนาจ ชนกรรม ซึ่งเป็นกรรมที่นำ
เกิดมาให้ไปสู่การปฏิสนธิ หลักของพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้อย่างละเอียด ว่าสัตว์ใกล้จะ
แตกดับ หรือตอนที่ใกล้จะตายนั้นย่อมจะมีอารมณ์ทั้ง 3 ประการนี้ เกิดขึ้น และเป็นเครื่องชี้
อนาคตของบุคคลนั้นว่าจะไปในเกิดที่ดีหรือไม่ดี เพราะฉะนั้นในเรื่องอารมณ์ที่ปรากฏเกิดขึ้น
เมื่อตอนใกล้จะตาย ซึ่งมีทั้งความดีความชั่วอย่างนี้

ผู้ที่รู้ว่า ตัวเองจะต้องตาย ไม่ว่าจะเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดอีก หรือไม่ก็ตาม จะจัดการ
แบ่งทรัพย์สมบัติให้ทายาทให้เสร็จสิ้นไป หรือทำพินัยกรรมไว้ให้ทายาทแบ่งกันเองในภายหลัง
ทั้งนี้ เพราะรู้ว่า ทรัพย์สมบัติเรานำติดตัวไปไม่ได้ และไม่มีประโยชน์อันใดแก่ตัวเองหลังจาก
ตายไปแล้ว นอกจากนั้น ลูกหลานอาจวิวาทแย่งชิงมรดกกันภายหลังก็ได้

ต่อไปนี้ ขอให้มาพิจารณาถึงปรัชญาว่าด้วยความตายของคนไทยโดยเฉพาะ คนไทย
ที่นับถือพระพุทธศาสนา มาแต่โบราณ การนับถือคริสต์ศาสนา และศาสนาอิสลาม เพิ่งจะมี
ในยุคหลัง ในที่นี้ จะกล่าวเฉพาะความคิดที่เกี่ยวกับความตายตามแนวพระพุทธศาสนา เท่านั้น
สำหรับความคิดที่เกี่ยวกับความตายตามคริสต์ศาสนา และศาสนาอิสลาม จะกล่าวให้สมบูรณ์
ในโอกาสต่อไป

อันคนเราเมื่อใกล้ตาย ถ้าเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาทางศาสนาอย่างดีแล้ว ก็จะสามารถ
จัดให้เป็นสมาธิระลึกถึงพระพุทธคุณ หรือพระธรรมคุณ หรือไม่ก็ กรรมฐาน บทใดบทหนึ่ง
ด้วยตนเอง ถ้าไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ด้วยตัวเอง ก็จะมีผู้บอกหนทางให้บริกรรมพระพุทธคุณ
ว่า “อ ร หั ง ๆ ๆ” เป็นต้น ทั้งนี้ เพราะมีความเชื่อว่าผู้ตายแล้ว จะต้องไปเกิดใหม่ ถ้าจิต

บริสุทธิ์ก็จะไปสู่สุคติ* ถ้าจิตเศร้าหมองก็จะไปสู่สุคติ* อันนี้สอดคล้องกับคติทางพระพุทธศาสนา ที่ว่า

จิตเต สงกิลิฏฐะ ทุกคฺติ ปาฎิกงฺขา
แปลว่า “เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว ย่อมหวังที่จะไปสู่สุคติ”

จิตเต อสงกิลิฏฐะ สุคฺติ ปาฎิกงฺขา
แปลว่า “เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว ย่อมหวังที่จะไปสู่สุคติ”

ที่นี้ เมื่อคนตายไปแล้วก็มีวิธีปฏิบัติต่างๆ อันเป็นไปตามความเชื่อว่า มีวิญญาณและวิญญาณอาจให้ดีให้ร้ายแก่ผู้อยู่เบื้องหลังได้ วิธีปฏิบัติเหล่านี้ บางอย่างสอดคล้องกับคติทางพระพุทธศาสนา บางอย่างมีแนวโน้มไปทางวิญญาณนิยม อันเป็นความเชื่อส่วนหนึ่งของคนไทย ซึ่งมีดังต่อไปนี้ คือ

1) **เผ้าศพ** ถ้าเอาศพเข้าโลงไม่ทัน ให้เอาผ้าคลุมศพไว้ อยู่ยามตามไฟ ระวังไม่ให้แมวกระโดดข้ามศพ ถือกันว่า แมวกระโดดข้ามศพ ศพจะลุกขึ้นได้ ผีจะดุ จึงต้องกางมุ้ง ต้องให้คนเผ้า

2) **อาบนํ้าศพ** อาบเฉพาะศพที่ตายอย่างปกติ ถ้าเป็นศพตายโหง จะอาบนํ้าศพไม่ได้ ต้องฝังหรือบรรจุไว้ในสถานที่เก็บศพในวัด การอาบนํ้าศพ ให้อาบด้วยนํ้าร้อนก่อน แล้วอาบด้วยนํ้าเย็น ฟอกด้วยมะกรูดล้างให้สะอาด แล้วทาขมิ้น การอาบนํ้าศพมีคติ 2 อย่าง คือ

- แบบพราหมณ์ เท้ากับอาบนํ้าในแม่น้ำคงคาเพื่อล้างบาป และ
- แบบพุทธ เท้ากับอาบนํ้ามนต์ เพื่อป้องกันอุปัทวันตราย และเพื่อความสวัสดิ์

3) **แต่งตัวศพ** หวีผมให้ศพให้หวี 3 ครั้ง แล้วหักหวีสามท่อน แล้วโยนลงในโลง และกล่าวว่า “อะนิจจิง-ทุกขัง-อะนัตตา” แสดงเป็นปริศนาธรรมว่า การที่หวีหักเป็น 3 ท่อน เท้ากับว่า **ชีวิตมนุษย์ เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไป**

4) **นุ่งผ้าศพ** ให้นุ่งผ้าขาว ให้ชายพกอยู่ข้างหลัง สวมเสื้อขาว ให้กลับข้างหน้า ไปอยู่ข้างหลัง แล้วสวมเสื้อฝ้ายอย่างคนธรรมดาอีกชั้นหนึ่ง แสดงเป็นปริศนาธรรมว่า การนุ่งแบบแรกหมายความว่า ตาย การนุ่งแบบหลังคือการนุ่งห่มอย่างคนธรรมดา หมายความว่า **เกิด สรุปลความว่า คนเราเกิดแล้วก็ตาย ๆ แล้วก็เกิด วนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ**

1 กิตติวุฒ โภทิก, ชีวิตเมื่อใกล้ตาย, (กรุงเทพฯ โรงพิมพ์องค์การเกสซกรรม, 2513)

* สุคติ ภูมิที่วิญญาณจะไปเกิดอีก ตามแนวความคิดของฝ่ายจิตนิยม หรือพระพุทธศาสนา ได้แก่ มนุษย์ (ที่สมบูรณ์ด้วยสมบัติ) สวรรค์ และ รูปาวจรพรหม

* ทุกคติ ภูมิที่แล้ว ที่วิญญาณจะไปเกิดมี 4 คือ นรก, กำเนิดของสัตว์เดี๋ยรรณาน เปตวิสัย และ อสุรกาย

5) **รดน้ำศพ** ให้เอาศพนอนบนเตียง จับแขนให้ทอดมา จัดภาชนะรองไว้ใต้ฝ่ามือ ผู้รดน้ำศพให้ใช้น้ำอบน้ำหอมรดลงที่ฝ่ามือ แล้วอธิษฐานขอให้อโศกกรรม

6) **เงินใส่ปากศพ** ให้เงินนกดั่ง หรือเหรียญเงินบาท เหรียญ ๒ สลึง หรือเหรียญสลึงก็ได้ แล้วห่อผ้าขาวผูกเชือก เป็นหามยาวหย่อนลงในปากศพ ให้ปลายเชือกพันยาวออกมานอกปาก การเอาเงินใส่ปากศพนั้นแสดงเป็นปริศนาธรรมว่า ททรัพย์สมบัติแม้เขาเอาใส่ปากมาให้แล้วก็เอาไปไม่ได้ จึงควรแสวงหาอริยทรัพย์มากกว่าทรัพย์ภายนอกอย่างหนึ่ง การเอาเงินใส่ปากศพก็เพื่อให้ผู้ตายได้มีเงินใช้สอยในปรโลก ตามคติพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

7) **กรวยดอกไม้ รูปเทียน** จัดดอกไม้ดอกหนึ่ง รูปดอกหนึ่ง เทียมเล่มหนึ่ง ใส่ในกรวยใบตอง แล้วใส่ในมือศพให้ศพเอื้อมถือถือไว้ สำหรับนำไปไหว้พระธาตุเกศแก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

8) **การมัดศพ** ซึ่งเรียกว่า ตรวดสัง เครื่องตรวดสังใช้ด้ายเดีนามาจับให้เป็นเส้นขนาด 3 หุน แล้วทำเป็นห่วง วิธมัด เอาห่วงคล้องคอก่อน แล้วว่าคาถาเป็นภาษาบาลี “ปุตโต คัมเว” (ห่วงลูกผูกคอ) แล้วโยงเชือกมากลางตัว ทำเป็นห่วงตะกรุดเบ็ด ผูกหัวแม่มือ แล้วมัดมือทั้งสองรวมมารวมกันไว้ที่หน้าอก แล้วว่าคาถา “ชะนัง หัตถเอ” (ห่วงทรัพย์ผูกมือ) บางแห่งว่า “ภริยา หัตถเอ” (ห่วงภริยาผูกมือ) แล้วโยงเชือกมาที่เท้าทำเป็นห่วงผูกหัวแม่เท้า แล้วผูกข้อเท้าทั้งสองให้ติดกัน แล้วว่าคาถา “ภริยา ปาเท” (ห่วงภรรยาผูกเท้า) บางแห่งว่า “ชะนัง ปาเท” (ห่วงทรัพย์ผูกเท้า) แล้วเอาผ้าขาวผืนใหญ่ห่อศพให้มิดตัว ให้ชายผ้าสำหรับมัดขมวดอยู่ทางด้านศีรษะ เอาด้ายดิบขนาดนิ้วมือนัดให้แน่นเป็นเปลาะ ๆ จำนวน 5 เปลาะ แสดงเป็นปริศนาธรรมว่า นิรวรณ 5 กั้นจิตของบุคคลไม่ให้บรรลุถึงความดี

9) **ตั้งศพ** เมื่อเอาศพบรรจุโลงเรียบร้อยแล้ว จะตั้งศพเอาไว้ที่บ้านก็ได้ เอาไปตั้งที่วัดก็ได้ หันหัวโลงไปทางทิศตะวันตก มีการตามไฟหน้าศพ การตามไฟหน้าศพนี้ แต่เดิมจุดจุดไฟไว้ เพื่อให้หายกลัวผี ต่อมาก็ตามไฟให้เป็นปริศนาธรรมว่า คนในโลกนี้มี 4 จำพวก คือ

- โชติ โชติ ปรายโน พวกที่มาสว่างไปสว่าง
- โชติ ตมปรายโน พวกที่มาสว่างไปมืด
- ตโมโชติ ปรายโน พวกมามีมืด ไปสว่าง และ
- ตโม ตมปรายโน พวกมามีมืด ไปมืด

ดังนั้น การตามไฟดังกล่าว ก็เพื่อให้ผู้ตายไปสว่าง และเตือนสติผู้ยังมีชีวิตอีกด้วย

10) **การเผาศพ** วันเผาศพ มีการสวดมนต์ เทศน์ และบังสกุล เมื่อถึงเวลาที่กำหนด ยกศพเวียนเชิงตะกอน 3 รอบ โดยเวียนจากซ้ายไปขวา ลูกหลาน ญาติมิตร เดินตามเป็นการแสดงความเคารพ แล้วเอาศพวางลงบนเชิงตะกอน (ก่อนจะจุดไฟเผา ตามขนบที่ยังคงรักษา

ประเพณีโบราณ มีพิธีอีกมาก ซึ่งอธิบายได้เป็นพิธีกรรมทั้งสิ้น) เชิญผู้เป็นประธานจุดไฟเผา แล้วคนอื่นๆ ก็เผาต่อๆ กันไป

11) การเก็บกระดูก วันรุ่งขึ้นจากการเผาศพ อาจทำพิธี 3 หาบ และแปรรูปกระดูก หรือจะไม่ก็ได้ แต่มีการเก็บกระดูกใส่ในภาชนะที่เตรียมไว้ นำไปบูชา หรือบรรจุไว้ในอันสมควร ผู้อยู่เบื้องหลัง เมื่อระลึกถึงก็จะได้ไปบูชาเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้

12) ทักษิณานุประทาน หรือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย เมื่อจัดการเผาศพเรียบร้อยแล้ว ก็อาจทำบุญ 7 วัน ทำบุญ 50 วัน และ 100 วัน ทำบุญในวันสงกรานต์ หรือทำบุญครบรอบปี เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายตามคตินิยมทางพระพุทธศาสนา ถ้าผู้ตายเกิดอยู่ในฐานะที่จะรับส่วนกุศลได้ก็จะได้รับ ถ้าอยู่ในฐานะที่รับไม่ได้การทำบุญก็ไม่สูญเปล่าเพราะผู้ทำย่อมได้บุญเอง

กล่าวโดยสรุป ประชญาว่าด้วยความตายแบบไทย อาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ

- เกี่ยวกับผู้ตาย
- เกี่ยวกับผู้อยู่

เกี่ยวกับผู้ตาย มีหลักการ คือ จิตนิยม หรือวิญญาณนิยม ซึ่งหลักนี้มีความเชื่อว่าตายแล้วจะต้องเกิดอีกวิญญาณผู้ตาย อาจให้คุณให้โทษแก่ผู้อยู่ มีจุดหมาย คือ ต้องการให้วิญญาณไปสู่คติที่ดี หรือให้คุณแก่ผู้อยู่ มีวิธีการต่าง ๆ มากมาย แตกต่างกันไปตามท้องถิ่น สุดแต่ว่าวิธีการอย่างใดจะให้บรรลุจุดหมายดังกล่าวได้

เรื่องจัดการศพนี้ ขึ้นอยู่กับความเชื่อของคนโบราณ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นปรัชญาอันแรกสุดของมนุษย์ก็ว่าได้ ผู้จัดการเกี่ยวกับศพต้องเป็นผู้รู้เรื่องนี้เป็นอย่างดี และต้องทำให้ถูกวิธีที่กำหนดไว้ ต่อมาความเชื่อได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางศาสนา และกลายเป็นประเพณีสืบทอดกันมา แม้ผู้ที่ไม่นับถือศาสนาใดเลย ก็ต้องจัดการศพตามประเพณี หรือปรับปรุงประเพณีให้เหมาะสมกับสภาพสังคมของตน

การจัดการศพพอจะสรุปได้เป็น 4 แบบ คือ

1) การฝังศพ เป็นวิธีการที่ทำกันมาตั้งแต่ยุคหิน เพราะนักโบราณคดี ได้ขุดค้นหลุมฝังศพโบราณ และพบเครื่องมือหินต่าง ๆ ในหลุมฝังศพด้วย แสดงว่าคนเหล่านั้นมีความเชื่อเรื่องวิญญาณแล้ว คือเชื่อว่าวิญญาณจะต้องไปเกิดอีกและจะได้นำเครื่องมือเหล่านั้นไปใช้ในชาติหน้า ต่อมาความเชื่อเรื่องการฝังศพได้กลายเป็นพิธีกรรมของศาสนา เช่น ศาสนายิว ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม

คนที่นับถือศาสนาเหล่านี้ ก็จัดการศพโดยวิธีฝัง และมีพิธีปลีทย่อยต่าง ๆ แตกต่างกันไปบ้าง ประเทศที่เขย่นับถือศาสนาเหล่านี้ แต่มีการปกครองแบบสังคมนิยม หรือแบบคอม-

มวนิสต์ก็ยังปฏิบัติตามประเพณี ก็ยังฝังศพอย่างเดิม

2) การเก็บศพ เป็นวิธีการที่ทำกันมาแต่โบราณ เท่าที่ทราบ คนอิจิปต์โบราณ ทำศพให้เป็นมัมมี่ เก็บรักษาไว้ในปิรามิด ทั้งนี้ ด้วยความเชื่อว่า เมื่อถึงกำหนดเวลา วิญญาณจะกลับคืนสู่ร่างเดิม ถ้าทำลายศพเสียแล้ว วิญญาณจะไม่มีที่สิงสู่ต้องเร่รอนไปมีความทุกข์เป็นอันมาก แต่การเก็บศพก็ทำได้เฉพาะกษัตริย์ หรือคนชั้นสูง สามัญชนคงใช้วิธีฝังศพ

คนจีนโบราณก็ใช้วิธีเก็บศพของบุคคลสำคัญ โดยทำเป็นฮวงซุ้ยเก็บไว้ใต้ดิน ถ้าสามัญชนก็ใช้วิธีฝังศพ แต่ความเชื่ออาจแตกต่างไปจากพวกอิจิปต์ ก็ไม่ได้มีความเชื่อว่าวิญญาณจะคืนสู่ร่าง แต่เชื่อว่าวิญญาณจะไปเกิดในร่างใหม่ ที่เก็บศพไว้ก็เพื่อให้คนที่ยังอยู่ได้สักการบูชา ในสมัยปัจจุบัน ประเทศสหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีนก็เก็บศพบุคคลสำคัญ เช่น เลนิน สตาลิน เหมาเจ๋อตุง ไว้ในหีบกระจก เพื่อให้ประชาชนชม

3) การเผาศพ เป็นวิธีการที่กระทำกันในประเทศอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณ อาจสืบเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ต่อมาเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนา และศาสนาฮินดู การเผาศพกระทำด้วยความเชื่อว่าวิญญาณจะไม่คืนสู่ร่าง แต่จะไปเกิดในร่างใหม่ คนที่ไม่เชื่อว่าวิญญาณจะเกิดใหม่ ก็ใช้วิธีเผาเช่นกัน ปัจจุบันการเผาศพ ปฏิบัติกันในประเทศที่นับถือศาสนาฮินดู และพุทธศาสนา

4) การทิ้งศพ เป็นวิธีที่ปฏิบัติกันในศาสนาปาร์ซี (ศาสนาโซโรแอสเตอร์) ศาสนานี้ก็เชื่อการเวียนว่ายตายเกิด แต่ที่ทิ้งศพก็เพราะมีความเชื่อว่า การฝังศพเป็นการไม่เคารพต่อพระธรณี การเผาศพเป็นการไม่เคารพต่อพระอันนิการทิ้งศพลงในน้ำเป็นการไม่เคารพต่อพระคงคา ดังนั้น จึงต้องหาที่ร่องวางศพทิ้งไว้บนพื้นดิน ให้เป็นเหยื่อของแร้งกาที่ทิ้งศพนั้นเรียกว่า “ป่าช้าผีดิบ” ปัจจุบัน ยังปฏิบัติกันอยู่ในหมู่ชนที่นับถือศาสนาปาร์ซีในอินเดีย ศาสนาปาร์ซีเดิมเป็นศาสนาประจำชาติเปอร์เซีย (อิหร่าน) นอกจากนั้น ผู้ที่ไม่เชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และไม่มี ความเคารพศพ อาจใช้วิธีทิ้งศพ หรือใช้ศพทำปุ๋ยก็ได้